

УДК 070.421+929Тичина

О. О. Гарачковська

Редакторська діяльність Павла Тичини

У статті висвітлено редакторську діяльність Павла Тичини в журналі "Червоний шлях" та в інших часописах. На основі вивчення архівних матеріалів, приватного епістолярю поета, нотаток, зауважень до рукописів розкрито підготовку до друку творів Г. Сковороди, М. Коцюбинського, інших класиків української літератури, видання перекладів з болгарської, білоруської, вірменської та інших мов. Осмислено індивідуальний підхід до редакторського аналізу художніх творів, заснований на ціннісних домінантах діяльності Тичини-редактора.

Ключові слова: редакторська діяльність, аксіологічні орієнтири, автокоментар, автокритика, поетичний текст, переклад.

В статье освещена редакторскую деятельность Павла Тычины в журнале "Красный путь" и в других журналах. На основе изучения архивных материалов, частного эпистолярия поэта, заметок, замечаний к рукописям раскрыто подготовку к печати произведений Г. Сковороды, М. Котюбинского, других классиков украинской литературы, издание переводов с болгарской, белорусской, армянской и других языков. Осмысленно индивидуальный подход к редакторскому анализу художественных произведений, основанный на ценностных доминантах деятельности Тычины-редактора.

Ключевые слова: редакторская деятельность, аксиологические ориентиры, автокомментарий, автокритика, поэтический текст, перевод.

The article deals with Pavlo Tichina's editorial activity in the magazine "Chervoniy shlah" and in other magazines. The basis of study of the archived materials, private epistol poetry, notes, remarks, the preparation manuscript. Also authure kept attention to exposed the seal of works of G. Skovoroda, M. Kotsubinsky and other classics of Ukrainian literature. Studys edition of translations from different languages such as Byelorussian, Armenian and other Bulgarian languages. Intelligently individual going near the editorial analysis of artistic works, based on the valued dominants of activity of Tichina-editor.

In some letters of poet's correspondences are selected the bright expressed autocomment and epistolary autocriticism and teacher's criticism as epistolary dialog of Tichina-editor with young literarists. P. Tichina's letters are light on the measure of their own criticism and

polemicness as a necessary, family sign of editorial activity of author of "Soniachnih clarinetiv". Tichina's-editor correspondences are shown evidently by the standards of fruitful work of experimental master with beginners, and with M. Ushakovim and L. Ozerovim also, by knowlages of translated works not only classic Ukrainian literature (T. Shevchenko, Lesya Ukrainian) but P. Tichini also as well.

Resulted standards of literary and critical judgements by P. Tichina (regardless of whether notes are expressed in the articles, whether in letters), editorial descriptions were not simple establishment of failings and dignities of separate works and single labours of the colleagues. The analysis of poet's correspondence and other archived materials testifies that a sender was sincerely ill for the fate of Ukrainian literature in general. It is because of quality of domestic artistic and scientific products, growth of talented addition.

As a result of the conducted research, the author of this article established P. Tichina's editorial activity with has a convincing proof of active voice of the artist in a current literary process. Containing critical remarks and concrete advices grounded theoretical positions, historical and literary context, poet's letters, notes, remarks, manuscripts and others. This is shows evidently the deep anxiety of poet about quality of artistic products, growth of talented addition. It is a standard of demanding of principle and talented of literary and critical creation.

Key words: editorial activity, aksiological way, autocomment, autocriticism, poetic photo-typograph translation.

Кожне покоління читачів має право на власну інтерпретацію художніх творів класичного письменства. Літературний доробок Павла Тичини, поза всяким сумнівом, також гідний бути об'єктом сучасного наукового осмислення, тим паче, що в умовах розбудови незалежності в Україні з'явилася можливість незаангажованого вивчення творчої діяльності поета на основі його рукописної спадщини, щоденників, листів та інших архівних документів.

Останніми десятиліттями вітчизняне тичинознавство поповнилося публікацією невідомих раніше матеріалів з життя і творчості П. Тичини [6], студіями про текстологію поетичних творів митця [1], про переклад його поезії іноземними мовами тощо. Побачило світ і кілька поодиноких видань, присвячених висвітленню редакторської діяльності автора "Сонячних кларнетів" [3; 5]. Однак у статті А. Семісенко проаналізовано участь П. Тичини лише в редакційно-видавничому процесі журналу "Вітчизна", а монографія В. Кузьменка містить аналіз письменницького епістолярію в українському літературному процесі 20–50-х рр. ХХ ст. загалом. Автор згаданого

видання лише побіжно торкається редакторської діяльності П. Тичини на основі його листування з молодими літераторами. Отже, актуальність статті спричинена гострою потребою дослідити редакторську діяльність П. Тичини в часописах та окремих виданнях творів класичної української і зарубіжної літератури, які ще не були об'єктом спеціальних студій.

Мета дослідження – проаналізувати редакторську діяльність П. Тичини в журналі "Червоний шлях" та в інших часописах, а також під час видання творів Г. Сковороди, М. Коцюбинського й інших класиків української літератури, публікацій перекладів з болгарської, білоруської, вірменської та інших мов.

Редакторська діяльність, а надто в царині письменства, невіддільна від літературно-критичного виду творчості. Науковці умовно поділяють критико-дослідницьку продукцію в літературному процесі певного історичного періоду на "фахову і письменницьку (два крила одного організму)" [3, с. 53]. Однак досі ще лишається дискусійним питання про термінологічне наповнення самого поняття "письменницька критика". Ми поділяємо думку тих дослідників, які включають у нього не тільки виступи, безпосередньо присвячені поточному літературному процесу, а й матеріали "мемуарного (найперше щоденників та листування митців), історико-літературного і навіть теоретичного плану, оскільки і в них письменники ставлять перед собою завдання актуально-критичні, що стосуються сучасного літературного процесу, а не лише академічно-наукові цілі" [3, с. 120].

Юрій Шерех у статті "Два стилі літературної критики" виокремив у "рухомій естетиці" два методологічно означені табори: критики погляду, – що схвалює або засуджує твір, виходячи з наперед кимось даних істин, – це своєрідна поліційно-критична функція; і критика вгляду, – що "свідомо відмовляється від літературно-поліційних функцій", намагається схопити об'єктивну сутність твору і "допомогти авторові усвідомити себе, а читачеві – зрозуміти автора" [7, с. 105]. Це не тільки літературна поліція, а швидше літературна консультація.

"Перше й першорядної ваги завдання критика – бути не поліцаєм, а дорадником, старшим другом, учителем, тренером, навіть просто екраном, що збирає проміння світла і кидає їх назад, в очі публіки, що готова сприйняти мистецький твір, але ще не знає як" [7, с. 113], – підкреслював Ю. Шерех.

Таким критиком "вгляду", другом, учителем, скромним літературним консультантом, а часом і "екраном" був і П. Тичина-редак-

тор. Не завжди його редакторські поради, зауваження чи побажання знаходили подальшу свою реалізацію в опублікованих рецензіях чи статтях. Однак "мудрість не в тому, щоб неодмінно вискакувати наперед, – зауважував митець у листі до російського перекладача Л. Озерова від 24 березня 1945 року. – Мудрість у тому, щоб відчуття процесу літератури не втрачати в собі" [4, с. 175].

У процесах саморедагування П. Тичини та редагування ним творів інших авторів ціннісні доміанти (йдеться насамперед про цінності духовні) є визначальними, оскільки "людина вибирає саме ті цінності, які найбільш відповідають її уявленням про ідеал. Виникаючи внаслідок зіставлення зовнішньої реальності з потребами людини, цінності виражають ставлення останньої до цієї реальності, її оцінку" [2, с. 15].

Редакторські функції Тичині доводилося виконувати постійно впродовж усієї своєї творчої діяльності. Зокрема, він працював редактором відділу оголошень газети "Рада" (1913) і технічним секретарем редакції журналу "Світло" (1913–1914); згодом був завідувачем відділу хроніки газети "Нова Рада" (1917) і відділу поезії "Літературно-наукового вісника" (1918), головою української секції Всеукраїнського видавництва (1919). Митець також завідував літчастиною Першого державного драматичного театру УРСР (1920), працював редактором відділу поезії часопису "Червоний шлях", членом редколегії журналу "Вітчизна" та багатьох інших часописів. На всіх посадах, які він обіймав, Тичина виявив себе одним із найосвіченіших радянських письменників і редакторів, чия ерудиція охоплювала суміжні з літературою види мистецтва – музику й живопис.

У журналі "Червоний шлях", скажімо, поет виконував найважливішу частину редакційно-видавничого процесу: ознайомлювався з надісланими до редакції творами, робив редакторський аналіз (про що свідчать наявні в архіві зауваження до поетичних текстів) і на засіданнях редакційної колегії остаточно вирішував долю авторського оригіналу, тобто був одним з активних учасників підготовчого етапу – укладачем видавничого портфеля.

Літературно-критичні судження П. Тичини (незалежно від того, чи висловлені його зауваги в статтях, чи в листах) не були простою констатацією хиб і чеснот окремих творів та поодиноких праць своїх колег. Аналіз листування поета свідчить, що адресант щиро вболівав за долю української літератури загалом, про якість вітчизняної художньої і наукової продукції, зростання талановитого поповнення.

Ось, наприклад, лист товариша Тичини по Чернігівській семінарії Аркадія Казки від 2 листопада 1926 року з Одеси. Він надсилав до Павла Тичини як редактора "Червоного шляху" свої твори, просить його забути про давнє товаришування в процесі ознайомлення з ними і так само вимогливо перечитати ці тексти, як і "продукти власної творчості": "Я пам'ятаю, як завдала тобі мороки моя невеличка поема "Там Сонце, там" – і я знаю, що будь-який інший редактор, – він не став би так опрацьовувати матеріал для того, аби він все-таки міг з'явитись на світ" [3, с. 202].

Крім редагування часописів, П. Тичина багато творчих зусиль докладав також до публікації видань класиків української та зарубіжної літератури. Здебільшого вибрані твори або багатотомники Г. Сковороди, М. Коцюбинського, Ф. Богушевича, К. Чорного, І. Крилова, І. Вазова, О. Шварцмана й багатьох інших всесвітньо відомих письменників виходили за його редакцією. Пріоритетними для Тичини були тут імена українського любомудра Г. Сковороди та сонцепоклонника М. Коцюбинського. Щоразу видання творів цих улюблених для нього авторів перетворювалося для редактора на справжню школу високої художньої майстерності. Скажімо, паралельно з редагуванням "Харківських байок" Г. Сковороди (1946) Тичина працював над поемою-симфонією "Сковорода", яка побачила світ уже після смерті автора. Його ж редакторська робота над виданням п'ятитомного зібрання творів М. Коцюбинського (1947) проходила одночасно з написанням поезій "Перше знайомство", "У гості кличе Горький Коцюбинського" та іншими, що увійшли згодом до книги "На "суботах" М. Коцюбинського" (1963), та статтями про свого літературного наставника.

Напрочуд цінною для дослідника редакторської діяльності П. Тичини є епістолярна спадщина поета. Зокрема, у його кореспонденціях можна натрапити на таке цікаве явище, як автокоментар – "свідчення митця про свій творчий процес, висвітлення самим автором літературного твору історії творчого задуму та його художнього втілення" [3, с. 179].

Термін "автокоментар" уперше застосував Л. Новиченко в передмові до нотаток П. Тичини "Із щоденникових записів" (К., 1981). До цього видання були включені поміж щоденникових записів також і фрагменти-заготовки до задумованої Тичиною, але незакінченої книги "Як я писав". Про зміст цієї книги можна тепер судити лише за тими начерками, які стосуються конкретних поетичних творів. Незважаючи на уривчастість автокоментарів поета, вони певною

мірою розкривають дуже цікаві сторінки біографії П. Тичини й окремі моменти творчої історії деяких його віршів та поем.

Письменницький автокоментар живився як іманентними (щодо поточного літературного процесу), так і зовнішніми чинниками. До автокоментарів, самооцінки власної діяльності літераторів переважно спонукала відсутність критичної оцінки створеного і неприйняття (нерозуміння) твору з боку читачів або тенденційно прокоментоване (з огляду на класові та ідеологічні пріоритети) "поцінування" їхнього доробку в контрольованих владою часописах тощо.

Дуже близькою до листів-автокоментарів, однак їм не тотожною, науковці розглядають епістолярну автокритику. "Це – висловлювання письменника про власну творчість чи про окремі твори, що трапляються в кореспонденціях митця. Здебільшого автори розповідають у таких листах про творчі задуми, особливості праці над твором, відповідають на критичні закиди своїх опонентів, рідше оцінюють твір у цілому чи визначають його місце в літературі" [3, с. 185]. В епістолярній спадщині П. Тичини листи-автокоментарі та кореспонденції з уміщеною в них автокритикою здебільшого трапляються в "діалогах на відстані" поета з М. Ушаковим, Б. Тургановим, Л. Озеровим та деякими іншими перекладачами його поезії на російську та інші мови.

Очевидно, що постійний обмін думками з автором твору (епістолярному діалогові, безперечно, у цьому зв'язку відводиться не остання роль) у процесі роботи над перекладом давав змогу інтерпретаторові глибше зрозуміти його творчість, а значить, і краще відтворити оригінал засобами рідної мови.

Листування П. Тичини проливає яскраве світло на міру їхнього власного критицизму і полемічності як неодмінну, родову ознаку літературно-критичної діяльності митців. Воно також дає матеріал і до характеристики так званої наставницької редакторської критики. Ця група листів цікава ще й тим, що дає можливість простежити зразки плідної роботи досвідчених майстрів з початківцями.

П. Тичина був найактивнішим представником наставницької редакторської критики у вітчизняній літературі. За свідченням постійних адресатів П. Тичини, він дуже любив писати листи – "не менше, ніж одержувати їх" [4, с. 174]. Епістолярні твори поета сповнені роздумів, гумору, побіжних заміток про літературу і мистецтво, зосередженої думки про власну працю.

Як запевняють сучасники П. Тичини, а надто ті, що перебували з ним у дружніх стосунках, жоден із листів молодих літераторів до

Тичини не залишався поза увагою поета. Про це, зокрема, свідчить і чимала кількість копій відповідей, що писалися іноді за його дорученням (сам Тичина здебільшого не залишав у своєму архіві копій листів, лише зрідка зберігалися чернетки, які тепер стали основним джерелом текстів під час їх публікації). "Особливу цінність для дослідників, – справедливо зазначається у збірнику документів і матеріалів "З архіву П. Г. Тичини" (1990), – становитимуть автографи відповідей, помітки рукою Тичини на листах кореспондентів та рукописах творів початкуючих авторів" [6, с. 25].

Назвемо лише імена тих кореспондентів, які згодом стануть відомими літераторами. Це А. Волощак, Є. Гуцало, О. Журлива, В. Забаштанський, Т. Коломієць, Л. Костенко, Д. Луценко, А. М'ястківський, М. Негада, Л. Письменна, О. Підсуха, М. Познанська, О. Сизоненко, М. Стельмах, М. Ткач, О. Юценко та багато інших.

У листах до авторів-початківців П. Тичина-редактор акцентує на потребі громадянської активності та високої мистецької якості творів. Один із найголовніших девізів, а отже, й уроків Тичини-редактора – це вимогливість і ще раз вимогливість до себе і до інших. Якщо ж вимогливість послаблювалася – на допомогу повинна була прийти критика.

Тичина ніколи не пропускав і не припускався похибок у мові. Тут він бував навіть різким, а то й педантичним. Він не терпів "суржику", не терпів мовної неохайності. Постійно поправляв літераторів-початківців, іноді досить суворо.

Почасти зауваження П. Тичини в листах до молодих літераторів переростають у цілі шматки професійного літературознавчого аналізу, як, наприклад, на берегах рукопису вірша Петра Ребра "Гудуть, біжать, спішать машини...": "Хороший вірш. Змістом хороший і формою. Подобається мені наростання руху у машин, що передано голосівками (послідовно, одна за другою). У-А-А-И – гудуть, біжать, спішать машини. Тут А-А – розкривання руху, наближення його, а кінечне И означає: в далечинь поїхали..." [6, с. 90].

Кожна з названих та багатьох аналогічних порад Тичини-редактора, висловлених у кореспонденціях до молодих авторів, супроводжується, як правило, покликанням на творчість того чи того видатного письменника (здебільшого – Т. Шевченка, І. Франка, А. Міцкевича, Г. Гейне, Р. Тагора і т. д.). Головне ж – редакторська критика П. Тичини, виражаючи духовну позицію автора, містить у собі заповіт життєлюбця й літературолюбця. А це, на наш погляд,

неодмінна запорука того, що його ідейно-естетичні уроки знаходитимуть нових учнів.

Отже, редакторська діяльність П. Тичини засвідчує активну роль митця в поточному літературному процесі. Містячи критичні зауваження і конкретні поради, обґрунтовані теоретичними положеннями та історико-літературним контекстом, листи поета, нотатки, зауваження до рукописів тощо унаочнюють глибоку турботу поета про якість художньої продукції, зростання талановитого поповнення. Це – зразок вимогливої принципової і мистецьки вартісної літературно-критичної творчості.

Література

1. Гальченко С. А. Текстологія поетичних творів П. Г. Тичини : монографія / С. А. Гальченко. – К. : Наук. думка, 1990. – 134 с.
2. Кузнецова Т. Аксіологічні моделі мас-медійної інформації : монографія / Т. В. Кузнецова. – Суми : Університетська книга, 2010. – 368 с.
3. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. : монографія / В. І. Кузьменко. – К. : НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1998. – 305 с.
4. Озеров Л. Він любив писати листи / Лев Озеров // Вітчизна. – 1987. – № 1. – С. 174–179.
5. Семісенко А. О. Участь Павла Тичини в редакційно-видавничому процесі журналу "Вітчизна" / А. О. Семісенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации". – 2012. – Т. 25 (64), № 4, ч. 1. – С. 171–179.
6. Тичина П. З архіву П. Г. Тичини : зб. документів і матеріалів / редкол.: М. Г. Жулинський (відп. редактор) та ін. – К. : Наук. думка, 1990. – 604 с.
7. Шерех Ю. Два стилі літературної критики / Юрій Шерех // Слово і час. – 1992. – № 12. – С. 103–115.